El Pas de l'Ase (La Ribera d'Ebre). De la investigació a la museïtzació d'un conjunt d'interès històric i paisatgístic

MARGARIDA GENERA I MONELLS, CARLOS BRULL CASADÓ,
SUSSANA ADELL CHAVARRIA

I. Introducció

En el Pas de l'Ase es conserven diversos jaciments arqueològics de gran importància que ens documenten un llarg període d'ocupació humana des de la Prehistòria fins a l'actualitat, (estacions de superfície amb utillatges lítics de Tallades I i II, també conegudes com el barranc de Bas, l'establiment ibèric de la Roca del Sol, en el terme municipal de Garcia, els Mugrons, amb vestigis de l'edat del Bronze, la Roca de l'Ortiga i el Barber Medina, d'època romana i medieval, dins del terme d'Ascó. Finalment, hi trobem el conjunt que inclou els establiments del Racó de l'Aixerí o també de Sant Miquel, la Fontjoana, les Raboses de la Capitana i a pocs centenars de metres la vil·la dels Pedruscalls, dins del terme de Vinebre, comarca de la Ribera d'Ebre.

Tots aquests jaciments van ser objecte de diverses campanyes de prospecció dutes a terme de forma sistemàtica entre els anys 1975 i 1979 per tal de recollir la informació imprescindible per efectuar, el que ha resultat ser la primera síntesi sobre el poblament primigeni d'aquest territori, (Genera 1979) partint d'algunes de les referències ja conegudes per diversos estudiosos de la comarca especialment en temes d'història i arqueologia de l'Ebre (C. Biarnés, J.Mª Pros, Mn. Massip ...).

Un cop valorat el interès, sobretot des del punt de vista científic d'alguns d'aquests jaciments, aleshores totalment inèdits, vàrem decidir aprofundir les nostres recerques en aquest paratge, que consideràvem un punt clau per a conèixer el poblament més antic del riberal de l'Ebre. A partir del 1977, any en què es va dur a terme la primera excavació arqueològica a l'establiment de Sant Miquel, en el marc del projecte d'investigació centrat en els jaciments del Pas de l'Ase, han prosseguit els treballs de forma gairebé continuada fins a l'actualitat, moment en què estem finalitzant les diferents intervencions adreçades especialment a l'adequació d'aquest darrer jaciment per a la visita pública.

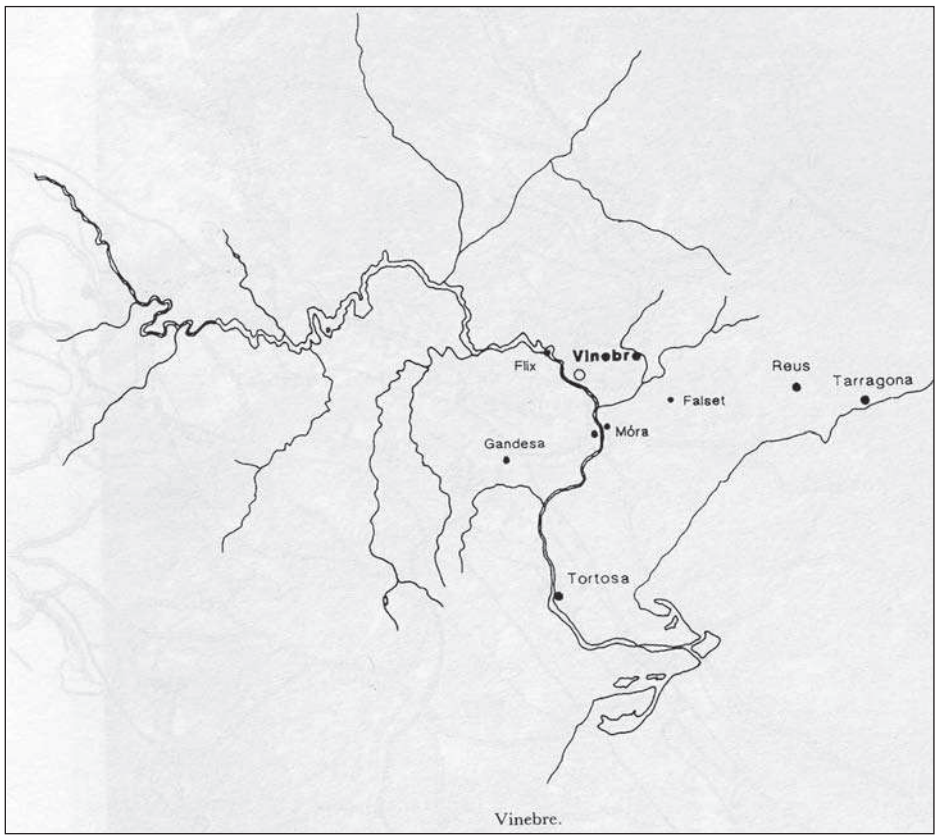

Figura 1. Mapa de situació del Pas de l'Ase dins la xarxa fluvial de l'Ebre

Al llarg de tots aquests anys també s'han efectuat diversos estudis sobre l'estela funerària localitzada a la partida de la Fontjoana, a finals dels anys vuitanta, conformant un torculari que hem pogut datar en el segle V dC. (GENERA i PREVOSTI 1998, JÁRREGA 1993).

Tanmateix, malgrat que tots aquests treballs hagin estat objecte de diverses publicacions, algunes d'elles, formant part d'alguns dels mateixos cicles de la Tribuna d'Arqueologia, (1989-1990, 1992-1993 i 2002-2003), el interès en dedicar en el programa d'enguany una nova sessió a les recerques del Pas de l'Ase rau en el fet que amb molt poc temps s'han obtingut noves dades importants, com a conseqüència de la intensificació de les actuacions en el decurs dels darrers dos anys.

Així mateix, arran del Projecte de condicionament i modificació de l'antiga carretera C-230 entre Garcia i Ascó, actualment la C-12, es van fer noves prospeccions, com a estudis previs a la construcció del nou traçat de la dita carretera. En aquesta ocasió es van marcar tres punts que quedaven afectats directament pel projecte: el del Racó de l'Aixerí, el de les Raboses i el de les Sebiques. Per tant en aquests indrets s'havien de

dur a terme noves actuacions per tal de no afectar el patrimoni arqueològic existent. En síntesi, aquests treballs han permès aprofundir en la recerca dels jaciments de la Vall Garcia o de Tallades I i II, el de la Fontjoana que també inclou el de les Sebiques, i finalment excavar en extensió, el Racó de l'Aixerí o Racó de Sant Miquel, on ja havíem suposat l'existència d'un petit port fluvial (GENERA 1979), tenint en compte les característiques geomorfològiques d'aquest indret. Finalment, l'any 2004 s'ha executat la primera fase dels treballs d'adequació de l'establiment de Sant Miquel per a convertirse aviat en un petit parc cultural. En aquest sentit el propassat dia 14 d'octubre l'Ajuntament de Vinebre va signar un conveni amb el Museu d'Arqueologia de Catalunya per tal d'incorporar els jaciments de Sant Miquel i el del Racó de l'Aixerí dins de la Ruta dels Ibers, concretament en l'àrea de la *Ilercavonia*.

Així, doncs, a través d'aquesta conferència ens proposem oferir una visió de conjunt d'aquest sector de l'Ebre, a la llum dels resultats obtinguts a partir de les investigacions que s'han dut a terme recentment en diferents punts del Pas de l'Ase, que ens demostren l'alt valor estratègic d'aquest paratge no solament com a posició dominant militar sinó també pel comerç fluvial de l'Ebre. També incloem les tasques d'adequació de l'establiment de Sant Miquel, efectuades fins ara, argumentant els criteris que hem aplicat en la museïtzació d'aquest conjunt que hi ha previst que en un futur molt pròxim es connecti amb el del Racó de l'Aixerí, al qual no s'hauria de desvincular ni des del punt de vista històric, ni patrimonial.

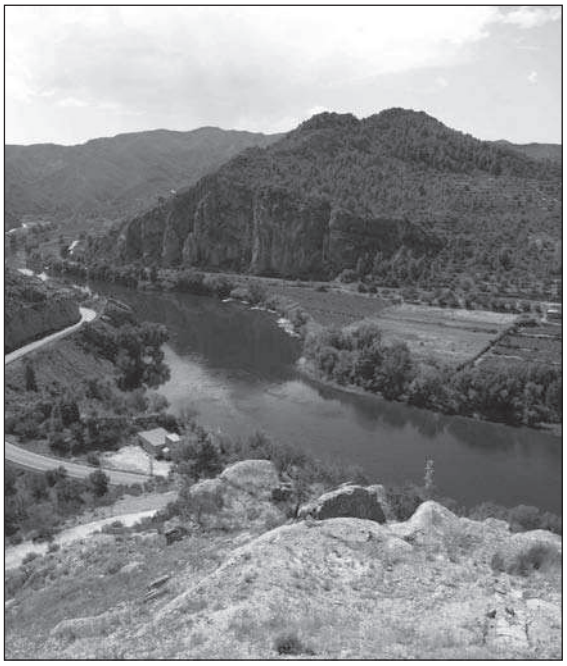

Figura 2. Vista general del Pas de l'Ase des del turó de Sant Miquel de Vinebre. (Arxiu M. Genera)

II. EL PAS DE L'ASE: UN IMPORTANT ENCLAVAMENT EN EL TERRITORI EBRENC

El Pas de l'Ase, d'uns 4 Km de llargada, el conforma un dels estreps del braç interior de la serralada Prelitoral que queda interromput pel curs de l'Ebre, donant lloc a un petit congost, ja en l'últim tram de la conca fluvial de l'Ebre, amb petits promontoris que presenten unes condicions estratègiques excel·lents amb un gran domini visual sobre una bona part del territori.

Hi destaquen diverses elevacions com són les de la Roca de Beanta, la serra del Tormo (525 m alt) i la Roca del Sol, aquestes darreres ja dins del terme de Garcia.

Al marge dret del riu, ja en el terme d'Ascó, aquest pas és constituït per l'alineació de sis turons en forma de serra, anomenats els Mugrons, 2,5 Km al sud del poble, a la dreta de l'antic camí que comunica aquesta població amb la de Móra. Als Mugrons cal distingir la Roca de l'Ortiga, escarpat erosionat pel riu i el Barber Medina, planiol entre les sis dents dels Mugrons i la Roca esmentada. El Pic de l'Àguila representa el punt més elevat (487 m alt) de l'estret en la seva riba dreta.

En conjunt, el Pas de l'Ase defineix un marc territorial especialment important des dels punts de vista històric i paisatgístic amb un ric potencial de vestigis arqueològics coneguts. El seu estudi sistemàtic ens està aportant dades de gran interès per a interpretar, la gènesi i evolució d'un poblament prehistòric dispers en el pla, fins a la seva concreció en hàbitats ben estructurats de forma permanent, en punts més o menys elevats i dissenyats d'acord amb les necessitats dels seus ocupants.

Per les dades que disposem fins ara, podem considerar que aquest accident geogràfic fou determinant no solament com a límit territorial sinó també com a element definidor de traçat de camins, almenys a partir de la prehistòria recent. Doncs, d'una banda, aquest petit congost, ja en l'últim tram de la conca fluvial de l'Ebre, considerem que podria haver determinat un dels límits del territori Ilercavó, tret que posteriorment es mantindrà, en marcar també l'àrea d'influència de la ciutat romana de *Dertosa*.

D'altra banda, hauria facilitat el pas en altres direccions, que condueixen vers les terres del Priorat, concretament a la conca minera de El Molar-Bellmunt-Falset, potencialment riques en galena argentífera i en l'antiguitat també en altres minerals, l'explotació dels quals tenim ben documentada, arqueològicament, almenys a partir del s. VIII aC. La connexió d'aquesta via de l'interior amb l'artèria fluvial de l'Ebre és, en gran part, controlada des del propi turó de Sant Miquel. Aquesta ruta segueix a través de la localitat de la Torre de l'Espanyol, on coneixem l'existència d'un important establiment d'època romana, el de la Font de N'Horta. A l'interior d'una bassa que recull l'aigua que brolla de forma natural, a un km aproximadament del nucli urbà, a l'any 1965 es va recuperar un conjunt d'una trentena de monedes, datades entre la segona meitat del s. I aC. fins al s. II dC., juntament amb altres materials, tals com eines agrícoles (aixades) i algunes armes (puntes de llança), que en gran part van ser llençats. Per les seves característiques, podem suposar que s'hauria tractat d'una sèrie de fets intencionats amb finalitats màgico- religioses, amb més freqüència durant l'imperi de Marc Aureli, etapa a la que pertanyen la majoria de les monedes (GENERA i CAMPO 1980). Des d'aquesta localitat s'accedeix a la població del Molar, a través del jaciment de Can Castellví, on fa alguns anys encara es conservaven les restes d'una necròpoli romana (CUBELLS 1977 i GENERA 1979).

Figura 3. Vista general de les obres de la carretera, l'any 2002.

III. EL REGISTRE ARQUEOLÒGIC: RESULTATS DE LES DARRERES INTERVENCIONS

En els paràgrafs anteriors ja hem anat esmentant els diferents jaciments localitzats fins ara en aquest sector de l'Ebre. Tanmateix, per a poder assolir els nostres objectius inicials, caldrà donar aquí algunes referències bàsiques de cadascun d'ells per tal d'extreure'n unes conclusions de conjunt, que en definitiva és el nostre objectiu principal.

Fonamentalment, ens referim a les intervencions prèvies a l'execució de les obres que van tenir per finalitat la localització dels espais d'interès arqueològic que podien quedar afectats pel nou traçat de la carretera. Aquestes obres les va dur a terme la Direcció General de Carreteres de la Generalitat, gestionades per GISA i la seva execució la va dur a terme l'empresa COPCISA amb la direcció tècnica d'EPTISA.

La primera intervenció va anar a càrrec de l'arqueòleg Pere Lluís Artigues de CÒDEX Arqueologia i Patrimoni, entre els dies 26 i 30 de març de l'any 2001, mentre que els treballs pròpiament de control de les obres i excavació dels jaciments de la Vall Garcia, Racó de l'Aixerí i Sebiques, en extensió van ser dirigits per l'arqueòloga Sussana Adell de la mateixa empresa, sota la coordinació científica de M. Genera.

També han col·laborat amb estudis específics, el Dr. Aureli Álvarez i el Sr. Jordi Galindo pel que fa als temes de geologia i els Drs. Jordi Juan i Jaume Matamala autors de les anàlisis de fitòlits.

III.1. El Jaciment de Vall Garcia, o de Tallades I i II

Es troba situat al terme municipal de Garcia, a l'esquerra de l'Ebre, a la Vall dita de Garcia per la gent de la zona, encara que també es coneix pel nom de barranc de Rec de Bas. Es tracta d'una estació a l'aire lliure amb indústries lítiques de superfície, la cronologia de la qual és difícil de precisar (VILASECA 1953, GENERA 1979, 1982 i 1991). Durant les prospeccions es va poder comprovar que el jaciment ocupa una superfície molt extensa, on el sílex és molt abundant. S'ha de tenir en compte que dins d'aquest mateix terme es coneixen nombrosos jaciments amb indústries de sílex, tals com els Planots, les Martines, els Arguetans, el mas Tarragó (partida dels Presseguers), el de la carretera del Molar-Garcia, i el conegut com del dipòsit.

Es van recollir un conjunt de peces, entre les quals hi ha grans ascles retocades, petites laminetes i alguns nuclis amb traces d'extraccions laminars, que ens documenten una continuada activitat de la talla del sílex. En la prospecció que es va realitzar l'any 2001, es va constatar la riquesa de la zona en aquesta matèria primera. També s'hi van registrar dues trinxeres de la Guerra Civil espanyola que es trobaven al vessant oest del Barranc del Rec de Bas, orientades cap a l'Ebre i al barranc de les Comes. En elles es van poder documentar espais condicionats per a tiradors en forma de petits reentrants quadrangulars a la roca. Així mateix, durant la intervenció efectuada, l'any 2003 en motiu de les obres de la carretera es van practicar dues rases i dos sondeigs, de forma manual, que no van proporcionar evidències arqueològiques malgrat que es recuperà més indústria lítica que hi havia en la superfície. Alhora es van tornar a documentar les dues trinxeres abans esmentades.

III.2. La Roca del Sol

En aquesta elevació d'uns 240 m snm, que presenta uns trets naturals que li confereixen una molt bona defensa amb vessants molt abruptes i gran domini visual sobre la via de l'Ebre, es conserven les restes d'un establiment molt extens, l'ocupació del qual podria haver iniciat en època preibèrica fins i tot a les darreries de l'edat del bronze fins al segle I dC, cronologia que caldrà precisar en futures recerques.

El topònim prové del fet d'ésser un bon indicador de l'hora per als pagesos de la contrada que durant molts anys se n'han servit com a rellotge solar.

III.3. L'establiment de Sant Miquel

Sobre un petit promontori, uns 100 m d'alt, en el punt més pròxim del riu, avui hi podem veure una bona part de les estructures que conformen tot un recinte, que tanca un complex de construccions molt adaptades a la morfologia del terreny, corresponent a l'etapa final de l'època ibèrica.

S'ha comprovat l'existència de dos sistemes defensius clarament diferenciats, que ens permeten percebre diverses etapes de planificació constructiva en un lapse de temps molt curt.

El primer hauria estat format per una murada, probablement una torre, una sèrie d'àmbits i l'accés amb una portella. Tant, des del punt de vista constructiu com funcional correspon a la tipologia dels establiments en barrera. Aquest fet, juntament amb els aspectes

mètrics, que responen al patró de mesura que coincideix amb el peu ibèric del voltant de 32 cm, ens permet adscriure la seva construcció en un àmbit cultural pròpiament ibèric que, cronològicament, situem en el moment inicial de l'ocupació dalt del turó: en el darrer quart del segle II aC. D'acord amb aquesta informació, podem considerar que es tracta d'un conjunt unitari planificat i dissenyat per un col·lectiu humà amb suficients coneixements de les tradicions constructives i tàctiques de defensa locals, com per a poder-ho aplicar en l'estructuració dels diferents espais del recinte. El segon sistema de defensa hauria constat d'una muralla amb contraforts i un pas de ronda desmuntable. Per la seva metrologia i característiques constructives ja respondria a un context pròpiament romà en un moment avançant del segle I, tanmateix, no massa allunyat del que es devia produir el setge, assalt, destrucció i abandonament d'aquest paratge, que situem cap a l'any 44 aC.

Figura 4. Vista de la Roca del Sol, del Racó de l'Aixerí i de l'establiment de Sant Miquel des d'Ascó (M. Genera)

En l'interior s'ha documentat un ampli repertori de terrisses que comprèn diferents tipologies de vasos fets a mà de tradició indígena que apunten aquesta mateixa datació, coincident amb la atribuïda a la resta de materials, tals com són les terracotes, que en comparació amb les localitzades en diferents punts del Principat, ens situen a finals del segle II aC, o bé, les àmfores, morters, vaixella domèstica, o altres vasos de caire més luxós.

Es van recuperar dos elements, el barret i el setial, corresponents a una premsa de vi, que hem relacionat també amb un possible dipòsit de planta trapezoïdal del qual es conserva una alçada de prop d'un metre que podria haver estat el contenidor del producte elaborat, contigu a un altre de més petit per a la deposició de la brisa del raïm. Així mateix, durant la campanya d'excavacions realitzada l'any 2003 (GENERA, GÓMEZ i JORNET), s'hi va localitzar un altre contrapès aprofitat per a la construcció d'un mur.

D'altra banda, darrerament hem identificat l'existència d'una àrea sacra, o santuari dels denominats d'entrada. És a dir aquells que es troben al costat de l'accés o pròxim a l'entrada del recinte, generalment a la porta principal. Aquest fet, ens suggereix diverses hipòtesis referents al món de les creences i rituals dels seus habitants, partint del supòsit que la porta representa la zona de pas, tant per la població com per als seus ocupants. De tot això se'n desprèn un alt valor simbòlic i en conseqüència ritual. Així mateix, els diferents elements que constituïen el sistema defensiu juntament amb la murada, podrien haver tingut la doble funció de protegir l'establiment i la de definir-ne els límits, tot separant el recinte interior ocupat pels seus habitants del món exterior.

Per aquest motiu, la porta com a lloc que permetia el pas hauria tingut també una significació sacra i fins i tot s'hi hauria pogut dur a terme algun ritual de consagració mitjançant algun ritus de fundació per tal de posar tot el recinte sota la protecció d'alguna divinitat. En definitiva l'espai que rodejava la porta hauria tingut un paper rellevant, on haurien pogut tenir lloc rituals de pas.

Segons alguns autors, (ALMAGRO *et al* 2000) alguns santuaris d'entrada haurien pogut tenir relació amb zones portuàries, sigui fluvials o marítimes, i haurien estat vinculats, almenys originàriament amb activitats de tipus comercial i d'asil. D'aquesta manera es podria explicar l'origen i funcions d'alguns santuaris ibèrics.

Figura 5. El Racó de l'Aixerí: vista general durant les obres de la carretera l'any 2003.

Els santuaris de caràcter portuari, degueren tenir la funció d'introduir l'estructura socioreligiosa de l'empori, especialment vinculada amb les divinitats protectores de la navegació. Malgrat aquests supòsits podrien ser totalment extrapolables al nostre cas, s'haurà de continuar investigant per a poder comprovar amb total rigor científic la seva adscripció. De

moment, però, podem afirmar que el control visual des d'aquesta àrea sacra no abasta el Racó de l'Aixerí, sinó la banda oposada, on es troba el camí que mena vers la conca minera del Molar-Bellmunt, al qual ja ens hem referit a la introducció. (GENERA 2005 a i 2005 b)

D'altra banda, més de dos mil·lennis més tard, el turó de Sant Miquel, durant la Guerra Civil espanyola, fou també una posició dominant operativa, de la que encara avui, en podem veure diversos vestigis: trinxeres, nius de metralladores, etc.

Amb tot això, hem pogut comprovar al llarg de la recerca, per les seves condicions, altament estratègiques, devia tenir unes funcions de tipus militar i alhora comercial afavorides per l'existència del riu. La petita badia, que es trobava al peu d'aquest turó (Racó de Sant Miquel o Racó de l'Aixerí) va contribuir al desenvolupament d'aquestes activitats d'intercanvi, ben comprovades al llarg de les excavacions practicades entre els anys 2001 i 2003, als quals ens referim més endavant.

III.4. El Racó de l'Aixerí o de Sant Miquel

El jaciment del Racó de l'Aixerí es troba situat a l'esquerra de la carretera venint de Móra a Vinebre (entre els punts quilomètrics 7+400 i 7 +500 al cantó sud-est d'aquest darrer poble, a la riba esquerra de l'Ebre, en un dels darrers estreps de la serralada pre-litoral que, en aquest punt, queda tallat pel curs de l'Ebre, formant el congost del Pas de l'Ase.

Geològicament es troba en la zona de contacte entre la conca de l'Ebre i el Sistema Mediterrani. Aquest sector, des d'un punt de vista estructural apareix afectat per la banda deformada de les serres de Cavalls-Pàndols-Montsant. Es tracta d'una estructura anticlinal complexa i asimètrica que separa la conca de l'Ebre, al nord-oest de la depressió de Móra, al sud-est. En la zona de contacte correspon a la verticalització de la discordança entre el Mesozoic i el Terciari (NHPPCC, 1992). És remarcable per la seva espectacularitat la discordança, generada pel moviment de la falla direccional sinistra (NHPPCC, 1992), observable des dels diferents jaciments, fins i tot afectant el que ara ens ocupa.

Figura 6. El Racó de l'Aixerí en procés d'excavació

Aquest espai originàriament apareixia dividit en dos sectors per alguns d'aquests estrats verticals de discordança progressiva abans descrits.

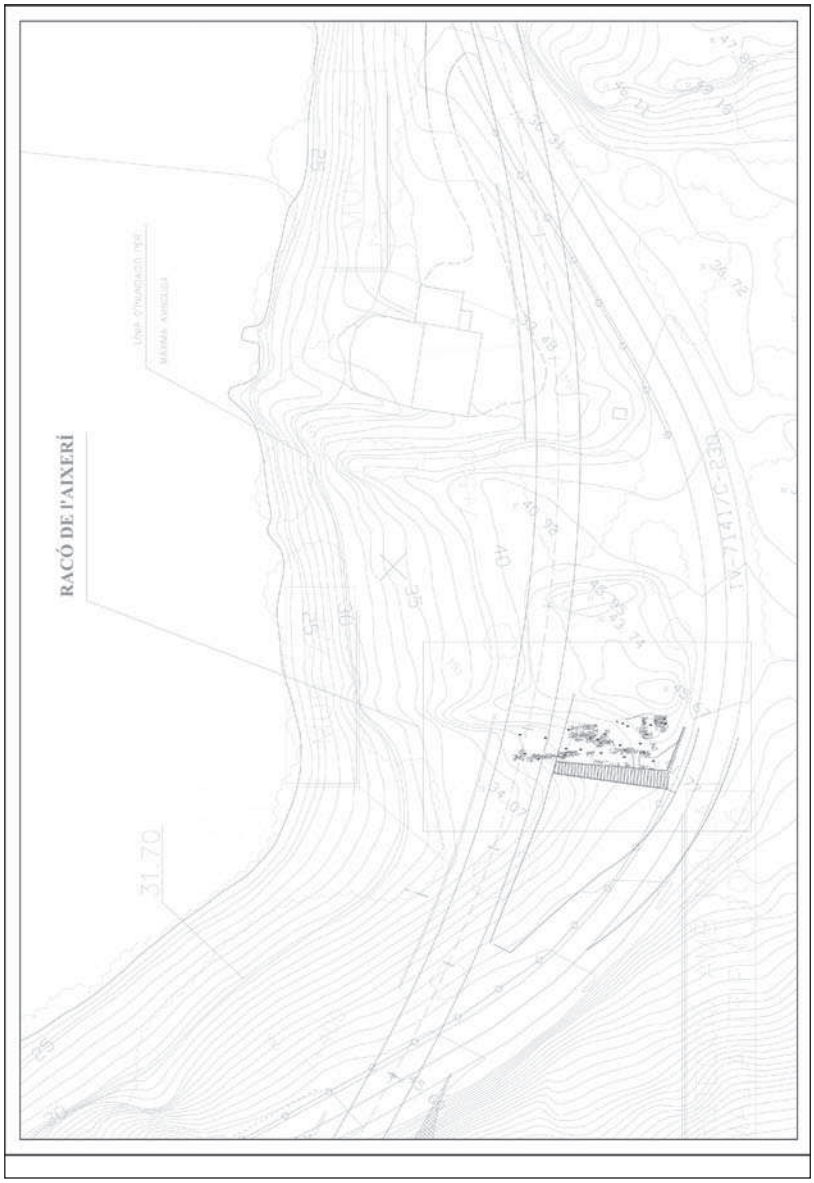

Figura 7. Planta general de les estructures localitzades al Racó de l'Aixerí

Per tant, aquest indret presenta una situació geoestratègica immillorable amb un fort pendent natural al costat d'una petita badia a la vora del riu, flanquejat pels jaciments del poblat de Sant Miquel i de la Roca del Sol, des d'on s'aconsegueix un domini total d'aquest Racó.

De molt temps ençà, es tenia constància de la possibilitat que en aquest punt es localitzessin restes d'una necròpolis (GENERA 1979), a la vista dels materials recuperats pel nostre amic Josep M. Pros, tot evitant així la pèrdua definitiva d'almenys algunes peces, als anys setanta, en ocasió de les obres de la primera carretera que uneix les poblacions de Móra amb la d'Ascó, que ja van afectar de forma considerable el patrimoni arqueològic existent en aquesta localitat, que han constituït un document molt valuós per a la realització dels estudis inicials d'aquesta àrea. Tot i que ja apuntàvem la possibilitat de l'existència d'un port fluvial tocant al llit del riu, (GENERA 1979, 1982, 1993), en base a la troballa d'abundant material amfòric i de fragments de ceràmica de vernís negre, havíem considerat la possibilitat que a l'altre costat de la carretera, en el vessant sud del turó de Sant Miquel es trobés una necròpoli ibèrica. El material recuperat als anys setanta consisteix en ceràmica campaniana, vasos fets al torn, i un conjunt de 18 fusaioles, en un estat de conservació molt bo.

Molts anys després, concretament el 2001 es va dur a terme una prospecció en motiu de la redacció de l'Estudi d'Impacte, requisit previ per a determinar l'afectació del nou traçat de la carretera en els jaciments existents. Aquesta intervenció va permetre recuperar més fragments ceràmics, però que per les seves petites dimensions i per l'absència de cap forma tipològica, no va resultar possible la seva datació amb fiabilitat, ni les funcions del conjunt.

Serà l'any 2003 quan es durà a terme la delimitació arqueològica de la zona, mitjançant l'obertura de rases i el rebaix mecànic del terreny de forma extensiva i en posterioritat, l'excavació del jaciment. Aquests treballs es van dur a terme, en diferents etapes, entre els anys 2003, 2004 i 2005, amb l'objectiu de poder establir l'àrea que calia protegir i la integració de les restes, tot fent-les compatibles amb la construcció de la nova carretera.

L'excavació en extensió va deixar al descobert una àrea arqueològica de reduïdes dimensions, on s'observen tot un seguit d'estructures en molt mal estat de conservació i la identificació de dos nivells arqueològics. Tot i que actualment encara no hagi finalitzat l'estudi dels materials ni de les restes localitzades, aquí exposem una hipòtesi preliminar que caldrà verificar més endavant, a la llum de noves dades.

La forta inclinació del terreny i la gran quantitat de crestes de roca calcària existents en aquest indret degué obligar als seus ocupants a efectuar una sèrie d'arranjaments per a adequar-lo prèviament a fi de poder ser utilitzat com a pas fàcilment accessible a les vores del riu, ja sigui amb finalitats d'unes activitats d'intercanvis comercials o per les necessitats manufactureres i alimentàries dels pobladors de la zona. Aquesta interpretació es fonamenta principalment en la localització d'un nivell de reompliment de potència variable, la funció del qual devia ser suavitzar el pendent natural i també ampliar el pas cap a la riba del riu. Sobre aquesta capa de preparació del terreny o directament sobre la mateixa roca natural es troben tot un seguit d'estructures, la mala conservació de les quals està dificultant la seva interpretació. Tot i així s'ha observat l'existència d'un àmbit de planta quadrangular que queda delimitat per dos murs que tanquen els costats sud-oest i nord-est. El seu límit nord-oest apareix tancat per una de les

crestes de la roca que apareixen verticalment. El límit sud-est també s'encaixa en una d'aquestes roques, la qual sembla haver estat retallada de forma antròpica.

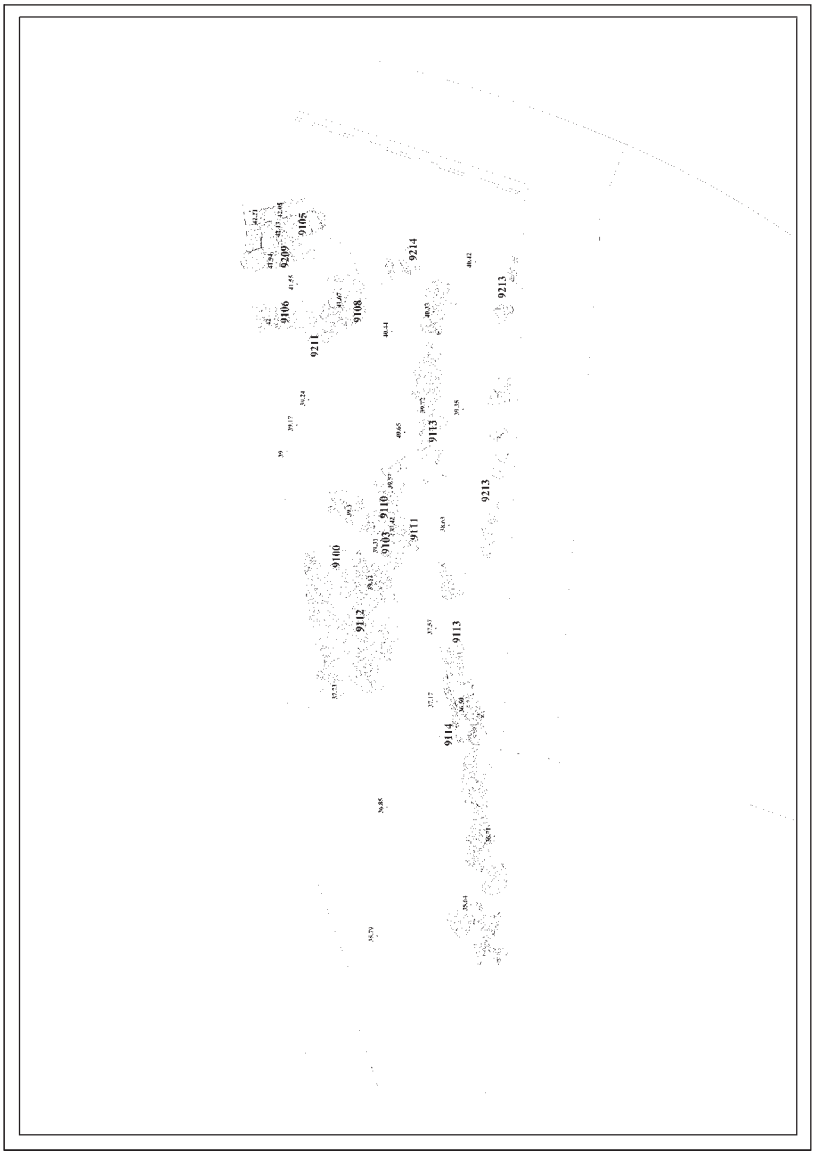

Figura 8. Racó de l'Aixerí

La resta d'estructures van aparèixer molt arrasades, malgrat això podem parlar d'un empedrat que podria haver funcionat com a paviment i un altre mur que podria transcorre paral·lel a la roca natural completament arrasat, del qual en queda només l'empremta. Així mateix s'han identificat dues fases constructives, possiblement motivades per la necessitat d'arranjar aquest àmbit en un moment encara indeterminat. Aquesta reconstrucció o reforma hauria modificat lleugerament la seva ubicació original.

De moment, no és possible atribuir aquestes estructures a cap de les dues fases diferenciades, ni tan sols és possible establir-ne una funcionalitat o una relació arquitectònica entre elles.

Així, doncs, l'estat actual de l'estudi d'aquest jaciment arqueològic, no ens permet establir una interpretació definitiva per la manca d'informació. Tot i així, tipològicament, ens devem trobar en una zona de pas i d'accés al riu. Les activitats registrades en aquesta zona semblen haver estat bàsicament comercials, ja que apareix una gran quantitat de material amfòric de procedència púnica i ceràmica àtica, junt amb una gran quantitat d'àmfores i ceràmica de filiació ibèrica. Morfològicament, sembla possible que en aquest punt es produïssin embarcaments i desembarcaments de tipus comercial però també podria tractar-se d'un punt de captació d'aigua potable per a cobrir les necessitats tant alimentàries com manufactureres dels pobladors de la zona, així com també d'una zona de pesca tant des de la riba del riu com en petites embarcacions per l'interior d'aquest.

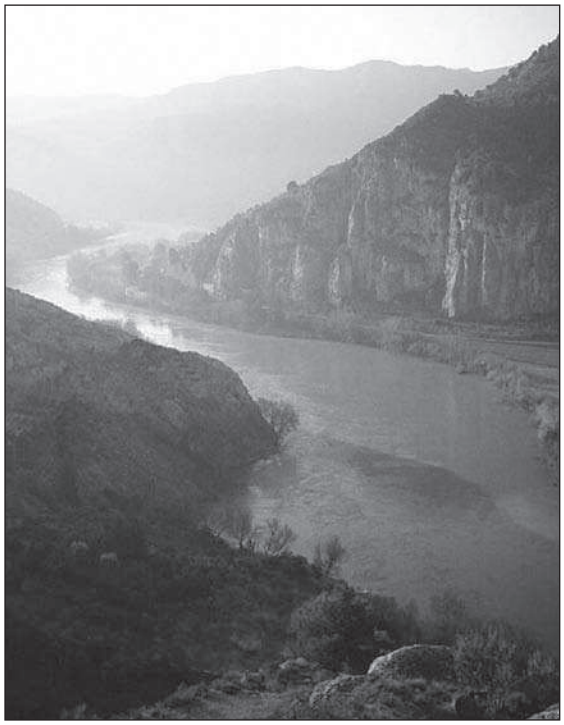

Figura 9. Racó de l'Aixerí

És per això que vinculem les estructures localitzades amb aquesta possible activitat comercial. L'àmbit definit podia estar relacionat amb un sistema de control, tant dels moviments humans com dels productes comercials.

Els trets geomorfològics haurien afavorit aquestes activitats, d'acord amb el contingut de l'informe al qual ens tornem a referir.

Els estrats verticalitzats de conglomerats eocens haurien ofert una estructura natural equivalent a la d'un malecó.

El marc cronològic sembla situar-se entre el s.IV/V a.C i el s.III a.C. L'estudi acurat de les formes i produccions ceràmiques recuperades ens permetrà definir les diferents fases constructives existents així com matisar aquesta datació. En aquests moments hem de remarcar l'alt percentatge de ceràmiques àtiques, que ens documenten un comerç a través de l'àrea emporitana, de productes de luxe relacionat amb el vi, sobretot en el segle IV a C. D'aquesta manera esperem poder interrelacionar aquest establiment amb la resta que es troben ubicats en l'entorn més immediat per tal de determinar si es tracta de restes arqueològiques de forma aïllada o bé els seu funcionament estava relacionat directament amb aquests o amb alguna de les seves fases cronològiques.

III.5. Les Sebiques

Als Pedruscalls topònim indicador de la presència de pedres, que en aquest cas pertanyen a construccions romanes, corresponents a una vil·la, que ja va quedar molt afectada en el moment de construcció d'unes granges de porcs, hi ha molt pròxim un altre establiment, el de les Sebiques, al costat del qual es troba la partida de la Fontjoana.

En aquests terrenys, a finals dels anys vuitanta, fou descoberta una estela funerària, d'un valor excepcional, datada en un període lleugerament anterior a l'any 100 dC, que formava part d'un torculari (s. IV-V dC), on s'havia reutilitzat aquesta peça juntament amb un gran bloc de jaspi, provinent de les pedreres de Tortosa, per al processat de vi.

És de gres grisenc, molt probablement originari de les pedreres de Flix i té unes mides de 250 cm d'alçada màxima, 68 cm d'amplada i uns 29 cm de gruix.

Dintre d'una orla de 9,5 cm que ressegueix el perímetre, podem distingir-hi quatre camps.

El superior emmarcat en un semicercle, presenta una decoració en baix relleu d'un estel o rosàcia de sis braços amb sis cors o heures que omplen els espais; el centre és format per dues circumferències concèntriques i sota aquesta composició apareix la figura d'un creixent.

Comprèn 22 versos: 11 dístics elegíacs. Es tracta d'un *carmen epigraphicum*, on s'alternen hexàmetres i pentàmetres. Des del punt de vista literari, la composició presenta nombroses reminiscències d'altres poemes del mateix gènere directes de Virgili i conté un vers gairebé sencer d'Ovidi. Així, doncs, en conjunt, podem observar-hi la confluència de trets fortament arrelats a la tradició indígena amb d'altres que reflecteixen el nivell d'aculturació romana assolit en aquest sector de l'Ebre abans de la fi del segle I dC i ens aproxima d'una manera molt emotiva als antics pobladors d'aquests paratges.

Figures 10 i 11. El jaciment de les Sebiques: Vista general dels treballs d'excavació

Pel que fa al sector de les Sebiques, que es troba en el límit de la terrassa 1 (Qt1) i 2 (Qt2) de l'Ebre, l'any 1976 vam observar que hi sovintejaven les ceràmiques sigil·lades. També en els marges es veien grans lloses algunes de senceres o fragmentades, i d'unes quantes restes de *tegulae* que ens indicaven l'existència d'un altre jaciment romà. Durant la darrera intervenció de l'any 2003 s'hi va practicar un sondeig i una rasa (100 i 200). Fou principalment, una intervenció preventiva, ja que encara quedaven zones de la parcel·la on no s'havien realitzat rases prèviament, per tant es va obrir un sondeig (100) per comprovar si el mur 2704 podia continuar en algun punt fins la carretera i per un altra banda una rasa per documentar la llargada màxima del mur 2708 o un possible tancament.

El sondeig 100 tenia uns 7 m. d'amplada i uns 10'30 m. de llargada des del mur 2704. No s'ha observat la continuïtat d'aquest mur (2704) en cap punt.

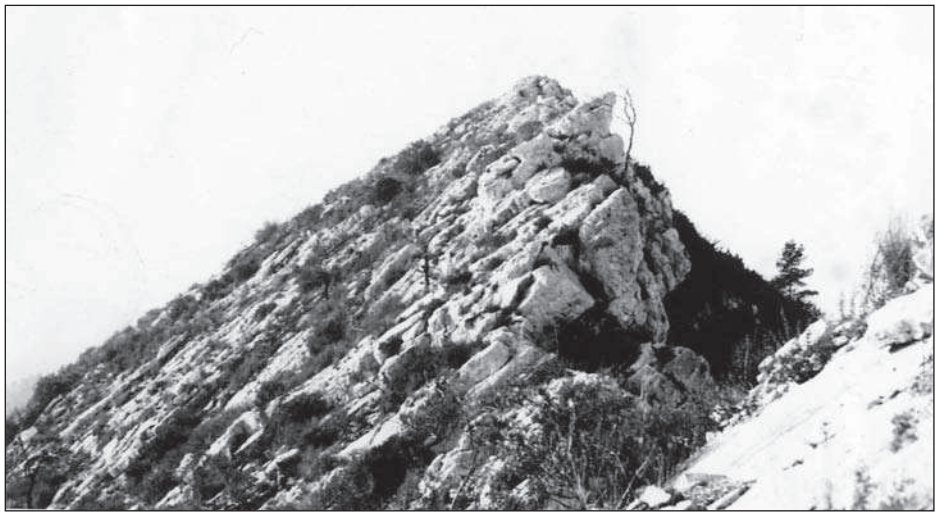

Figura 13. Les Sebiques: Vista aèria de l'estructura atribuïda a un possible tancat

La rasa 200 tenia uns 9'90 m. de llarg i uns 2'50 m. d'amplada des del mur 2708. En aquest cas s'havia pogut comprovar que el mur continuava quasi fins la carretera. L'existència d'un canal de rec va impossibilitar que anéssim més enllà.

L'estiu del 2003 ja s'havien realitzat unes rases de delimitació arqueològica, després d'excavar en extensió. Aquests treballs van confirmar l'existència de dos murs, formant un angle més o menys recte de fàbrica ibèrica, que podrien estar delimitant un àmbit d'emmagatzematge; almenys de 32,5 m de llarg per 10 d'ample ja que no es va poder localitzar l'extrem final, que quedava per sota de l'antiga carretera. A més a més durant la darrera fase d'excavació es van documentar nivells d'ocupació anteriors al moment de construcció d'aquest espai. Per tant, la relació física entre les estructures documentades en aquesta partida ens indica l'existència d'almenys dues fases d'ocupació. La primera correspondria al nivell (2715), anterior a la construcció dels murs, que de moment podem adscriure en un context del bronze final, basant-nos en les ceràmiques decorades amb solcs acanalats i d'altres que presentes una decoració de cordons

amb incisions obliqües aplicats a la inflexió entre la vora i el coll; concretament s'han documentat dues nanses que presenten un brunyit exterior, cinc bases amb acanalats i brunyits exteriors i vuit vores a més d'una quantitat significativa de fragments informes. La ceràmica ha aparegut majorment concentrada a la part oriental de l'excavació.

La segona fase la relacionem amb els murs de tradició ibèrica, construïts amb pedres lligades amb fang. El material ceràmic d'aquest nivell és menys abundant i comprèn vasos al torn ibèrics i àmfora romana.

Podem associar a aquest nivell una estructura de combustió consistent en una petita cubeta irregular (2726) amb gran quantitat de cendres, carbons i alguns fragments de ceràmica (2717). El nivell superior d'aquesta cubeta ultrapassava els seus límits i es caracteritzava per una major presència de pedres de petites dimensions (2714).

A una altra fase correspondria un àmbit del que s'han conservat dos murs de manufactura ibèrica, fets de pedres irregulars lligades amb fang (2704 i 2708), l'estructura 2718, i els empedrats 2719 i 2720.

Per les característiques de les troballes en aquesta partida creiem que s'haurien localitzat les restes d'un tancat o cobert d'època ibèrica com també evidències d'una fase pre-ibèrica (bronze final) i que hi va haver activitat ocupacional humana determinada per una estructura de combustió, consistent en una petita cubeta irregular amb gran quantitat de cendres i carbons (*Pinus sp.* I carrasca *Quercus ilex coccifera*, amb fitòlits de tipus d'ordi *Hordeum vulgare* i llavors de raïm (*Vitis vinifera*) juntament amb fibres d'espart (*Stipa tenacíssima*) més alguns fragments ceràmics.

Molt possiblement la inclinació de les dues parets documentades hauria esta motivada per un episodi d'inundació excepcional.

III.6. Altres

Per finalitzar, no podríem considerar plenament assolits els objectius que ens havíem proposat, en un principi, si no féssim esment d'un altre tipus de patrimoni, que fou documentat durant els estudis prèvies a les obres de la carretera. Es tracta d'una sèrie de sínies i masos, que es trobaven al llarg del traçat de la carretera entre Garcia i Vinebre, fins i tot aquelles que no quedaven afectades.

III.6.1. Les sínies

Sínia 1: situada al nord de la població de Garcia a la dreta de la carretera en direcció a Vinebre (PK 2+700-2+800), fora del nou traçat de la carretera. Hi distingim 3 elements principals:

– el pou, de planta rectangular amb els angles arrodonits de 5 m x 2'45 m d'ample (2'80 m si afegim els pilars d'obra vista). La seva fondària és gairebé impossible de calcular, des del vogi o caminal es pot calcular entre 20-30m.

El pou ha estat excavat prop de la riba del riu. Les parets estan revestides d'obra (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç), i cobertes amb un enlluït probablement de morter.

– El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un

muret d'una amplada de 50 cm. La part interior del pou és completament vertical al terra i la part externa es va eixamplant progressivament. Per l'abundant vegetació no es va poder documentar si aquestes parets estan reforçades amb contraforts (documentats en altres sínies). L'alçada exterior de la sínia varia ja que està envoltada per terra que suposem que podria ser al camí d'accés per a l'animal fins al vogi, que per la part que podem veure fa uns 5m. d'amplada.

En un dels costats de la sínia el brocal s'interromp per uns pilars fets de maons (obra vista) de 0'68 m x 0'75 m i d'una alçada d'uns 1'50 m. Que delimiten un espai d'uns 0'60 m, on es devia trobar el sistema d'engranatge amb la roda de catúfols. Entre els pilars esmentats encara s'observen les fustes on s'encaixaven els engranatges. Aquesta sínia s'abasteix de l'aigua de l'Ebre. Podem suposar que es devia aprofitar l'aigua almenys de dues maneres:

– A través dels catúfols passaria a les naqueres, la segona i d'aquesta un rec que faria arribar l'aigua fins als camps de conreu;

– A través de la conducció cap als diferents dipòsits o basses que estan adossats a aquesta mateixa construcció.

En aquest cas no s'han documentat ni eixos ni rodes.

Sínia 2: Situada passada la població de Garcia a la zona del barranc dels Morers en direcció a Vinebre (PK 3+300-3+400). Consta de 3 elements: el pou, el brocal i el vogi o caminal.

El pou és de planta rectangular amb els angles arrodonits de 5 m x 2'05 m, (2'80 m. si afegim els pilars d'obra vista). La seva fondària és gairebé impossible de calcular. Des del vogi o caminal podria tenir uns 20m.

El pou fou excavat en una zona de barranc, al marge esquerre del riu. Les parets estan revestides d'obra (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç), i cobertes amb un enlluït probablement de morter.

El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un muret d'una amplada de 50 cm. La part interior del pou és completament vertical al terra i la part externa es va eixamplant progressivament. Una de les parets està forada i a dins hi ha abundosa vegetació. En aquest cas s'han pogut documentar almenys dos contraforts que reforcen les parets externes del pou. L'alçada exterior de la sínia no és uniforme, atès que està envoltada per terra que suposem que podria ser al camí d'accés per a l'animal fins al vogi. La part de la sínia que podem veure fa uns 6 o 7 metres d'alçada. En un dels costats de la sínia el brocal s'interromp per uns pilars fets de maons(obra vista) de 0'70 metres per 0'47 metres i d'una l'alçada aproximada d'1'50 metres. Aquests dos espais delimiten un espai d'uns 0'60 metres aproximadament on es trobaria el sistema d'engranatge amb la roda de catúfols. Entre els pilars esmentats no s'observen les fustes ni els engranatges.

És remarcable el sistema de rec, que conserva un aqüeducte que parteix de la mateixa sínia i travessa tot el camp de conreu fins a una bassa**.** També es podia aprofitar l'aigua extreta amb els catúfols (1'75 m de llarg) que d'aquests passava a les naqueres. No s'han documentat eixos ni rodes.

Sínia 3: Situada al nord de la població de Garcia a la dreta de la carretera (PK 4+00-4+100), coincidint amb el nou traçat de la carretera.

Consta dels tres elements principals: el pou, el brocal i el vogi o caminal.

Pel que fa al pou és de planta rectangular amb els angles arrodonits de 4'60 m x 1'80 m. La seva fondària és gairebé impossible de calcular, aproximadament des del vogi o caminal podria assolir els 25m.

El pou ha estat excavat en una zona propera al marge esquerre de l'Ebre i les parets no estan revestides d'obra com els casos anteriors (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç).

El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un muret d'una amplada de 45 cm. La part interior del pou és completament vertical al terra i la part externa es va eixamplant progressivament. Per l'abundant vegetació no es va poder documentar si aquestes parets estaven reforçades amb contraforts, documentats en les altres sínies.

L'alçada exterior d'aquesta sínia varia, ja que està envoltada per terra que suposem que podria ser al camí d'accés per a l'animal fins al vogi, que per la part que podem veure fa uns 5m. d'amplada.

En un dels costats de la sínia el brocal s'interromp per uns pilars fets de maons (obra vista) de 0'65 metres per 1'10 m i d'una alçada aproximada d'1'50 m. Aquests dos espais delimiten un espai d'uns 0'85 m aproximadament on en aquest cas es conserva part del sistema d'engranatge, la roda de catúfols, (els catúfols no es conserven). Entre els pilars d'obra es conserven els pals de fusta on anirien encaixats els engranatges de la sínia.

La sínia que ens ocupa s'abasteix de l'aigua del riu Ebre, que com ja hem dit es troba molt pròxim a aquesta; així doncs, suposem que aquesta sínia podia aprofitar l'aigua almenys de dos maneres: la primera, aprofitant l'aigua que dels catúfols passaria a les naqueres, la segona i d'aquesta un rec que faria arribar l'aigua fins als camps de conreu; la segona l'aigua faria cap als diferents dipòsits o basses; no es conserva cap tipus de canalització de rec o dipòsit.

Com ja hem apuntat anteriorment s'han documentat bona part dels eixos i les rodes metàl·liques d'aquesta sínia: les rodes petites dentades i la gran on van penjats els catúfols.

Sínia 4: Situada passada la població de Garcia a la dreta de la carretera (K 2+400) i fora del traçat de la nova carretera.

Compte amb els tres elements principals: el pou, el brocal i el vogi o caminal: El pou presenta una planta rectangular amb els angles arrodonits de 4'5 m x 2'35 m. 0'80 m, si afegim els pilars d'obra vista.

La seva fondària és gairebé impossible de calcular, aproximadament des del vogi o caminal pensem podria tenir entre 20-30 m de profunditat.

El pou ha estat excavat en una zona propera al marge esquerre del riu Ebre i les parets estan revestides d'obra (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç), i cobertes amb un enlluït probablement de morter.

El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un muret d'una amplada de 45 cm. La part interior del pou és completament vertical al terra i la part externa es va eixamplant progressivament. Les seves parets estan reforçades amb contraforts (documentats en altres sínies).

L'alçada exterior de la sínia varia, ja que està envoltada per terra que suposem que podria ser al camí d'accés per a l'animal fins al vogi; aquest caminal és gairebé imperceptible per l'abundant vegetació, sols se'n conserva 1 metre; aquest caminal està travessat pel que es conserva d'un canalet de rec.

La part que podem veure de la sínia fa uns 6 metres d'alçada.

En un dels costats de la sínia el brocal s'interromp per uns pilars fets de maons(obra vista) de 0'60 metres per 1'10 metres i d'una alçada aproximada d'1'50 metres. Aquests dos espais delimiten un espai d'uns 0'60 metres aproximadament on es trobaria el sistema d'engranatge amb la roda de catúfols. Entre els pilars esmentats encara s'observen les fustes on anirien encaixats els engranatges.

La sínia que ens ocupa s'abasteix de l'aigua del riu Ebre, que com ja hem dit es troba molt pròxim a aquesta; així doncs, suposem que aquesta sínia podia aprofitar l'aigua almenys de dos maneres: la primera, aprofitant l'aigua que dels catúfols passaria a les naqueres, i d'aquestes a un rec que faria arribar l'aigua fins als camps de conreu; la segona, l'aigua podria fer cap a diferents dipòsits o basses que no es conserven.

S'han documentat la major part dels eixos i rodes les metàl·liques, així com les naqueres que en aquest cas, i a diferència de les altres sínies, són fetes d'obra (les altres estaven fetes de pedra).

Es conserva una de les rodes dentades petites (engranatge) i també la roda vertical on anirien penjats els catúfols. A sobre de les naqueres es conserva una banyereta.

Sínia 5: Es tracta d'una sínia situada gairebé dintre de Vinebre a l'esquerra de la carretera i en (PK 9+000-9+100) i fora del traçat de la nova carretera que està en projecte, just al límit.

En la seva descripció distingirem dos elements principals: el pou, el brocal.

Pel que fa al pou presenta una planta rectangular amb els angles arrodonits de 4- 5 metres de llarg per 2'60 metres d'amplada.

La seva fondària és gairebé impossible de calcular, ja que la sínia ha estat reomplerta de terra i de vegetació. El pou ha estat excavat en una zona propera al marge esquerre del riu Ebre i les parets estan revestides d'obra (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç), i cobertes amb un enlluït probablement de morter.

El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un muret d'una amplada de 45cm. La part interior del pou és completament vertical al terra i la part externa es va eixamplant progressivament. Sols es conserven 1'50 metres d'alçada exterior.

En un dels costats de la sínia el brocal s'interromp pel que queda d'uns pilars que estarien fets de maons(obra vista).

La sínia que ens ocupa s'abasteix de l'aigua del riu Ebre, que com ja hem dit es troba molt pròxim a aquesta; així doncs, suposem que aquesta sínia podia aprofitar l'aigua almenys de dos maneres: la primera, aprofitant l'aigua que dels catúfols passaria a la naquera ja que a diferència de les altres sínies aquesta sols en té una. Al davant mateix de la sínia hi ha una bassa, però creiem que és bastant més moderna que la bassa. En aquest cas no s'han documentat eixos ni rodes.

Sínia 6: És una sínia situada gairebé dintre de Vinebre a l'esquerra de la carretera en direcció a Vinebre (PK 8+300) i fora del traçat de la nova carretera que està en projecte, just al límit.

Consta de dos elements principals: el pou, el brocal.

El pou excavat el costat mateix del riu presenta una planta rectangular amb els angles arrodonits de 4'72 m x 2'25 . Les parets estan revestides d'obra (pedres irregulars mitjanes lligades amb morter de calç), cobertes posteriorment amb un enlluït probablement de morter.

El brocal és el petit cèrcol o barana que conforma la boca o coll del pou, també fet d'obra. Constructivament és la continuació de les parets del pou. Es tracta d'un muret d'una amplada de 55 cm. La part interior del pou és completament vertical; per la part exterior no trobem contraforts i és també vertical al terra.

L'alçada exterior de la sínia varia ja que està envoltada per terra que suposem que podria ser al camí d'accés per a l'animal fins al vogi; aquest caminal és gairebé imperceptible per l'abundant vegetació. S'han documentat la major part dels eixos i rodes metàl·liques.

Es conserva una de les rodes dentades petites (engranatge) i també la roda vertical on anirien penjats els catúfols. A sobre de les naqueres es conserva una banyereta. Es conserven també els ganxos on aniria lligat l'animal.

III.6.2. Els Masos

Mas (PK 5+ 500-6+000):

Prop del turó on es troba el poblat ibèric de Sant Miquel, direcció a Vinebre i a l'esquerra de la carretera es conserva un mas del 1895. Com constata la inscripció que hi ha a la façana principal de la casa, i a la dreta de la porta:

"año 1895 Fansisco je...".

Aquest mas presenta tres cossos diferenciats: A la part principal de la casa, que hem considerat que és on està la façana, s'observa una porta emmarcada amb una biga de fusta a la seva part superior, i una finestreta just a sobre d'aquesta; a la dreta de la porta, la inscripció; dins aquesta primera estança hi ha un banquet fet amb pedra i recolzat a la paret; el sostre interior està fet d'encanyissat i bigues de fusta, exteriorment és un sostre de teules. A l'esquerra d'aquesta primera estança es conserva el que podria ser el corral del mas, una estança de grans dimensions i que malgrat que avui per avui no té sostre, hauria tingut un sostre també de teules. Sembla que en algun moment s'hauria cremat per un incendi.

Al darrera de la primera estança en trobem una altra una mica més gran que la principal; aquesta podria ser per deixar el carro ja que té una porta igualment emmarcada per una biga de fusta en la seva part superior, però molt més ampla i una petita finestra just a sobre.

El material de construcció del mas és un tipus de pedra vermellosa que sembla estar extreta de la muntanya del davant. Aquesta pedra ha estat lligada amb argila.

Mas (PK 3+ 500-4+000):

Direcció a Vinebre i a l'esquerra de la carretera es conserva un mas de cronologia indeterminada: Per les característiques podria ser de finals del s. XIX.

Aquest mas presenta dos cossos diferenciats: A la part principal de la casa, que hem considerat que és on està la façana, s'observa una porta emmarcada amb una biga de fusta a la seva part superior, i una finestreta just a sobre d'aquesta; A la dreta d'aquesta primera estança es conserva el que podria ser el corral del mas, una estança de grans dimensions.

El material de construcció del mas és un tipus de pedra blanquinosa que sembla haver estat lligada amb argila. El sostre està fet d'encanyissat i bigues molt mal conservades. La part del corral conserva una porta de fusta molt gran, probablement era per guardar el carro i animals; a l'interior encara es conserven rodes de carro.

Figura 14. Detall dels Mugrons

IV. TREBALLS D'ADEQUACIÓ

Entrant en el darrer apartat d'aquesta intervenció ens referim als treballs d'adequació de l'establiment de Sant Miquel, que en aquests moments ja han finalitzat en la seva primera fase.

Abans d'exposar directament les tasques que s'han dut a terme, expliquem, en primer lloc, les bases conceptuals de les que partim així com els criteris que s'han seguit en l'execució del projecte (GENERA 2003).

Entenent per museïtzació com el conjunt d'intervencions adreçades a l'arranjament d'un determinat jaciment per tal d'aconseguir que tots els elements que l'integren siguin intel·ligibles per un públic fins i tot no especialitzat. És a dir que no només pugui ser accessible sinó també comprès per tothom des de qualsevol perspectiva i interessos amb el convenciment que això pot fomentar una correcta actitud de respecte vers el nostre patrimoni i, en conseqüència, repercutir a favor de la seva protecció i conservació.

L'establiment de Sant Miquel reuneix els principals requisits per ser visitable: rendibilitat científica, representativitat d'un determinat període, bona conservació de les estructures constructives, possibilitats didàctiques, fàcil accessibilitat i també espais per aparcaments, així com d'altres serveis per a l'acampada. També gaudeix d'uns valors paisatgístics.

Els criteris que s'han seguit són:

1. Autenticitat i rigor científic en el tractament de la informació a transmetre.
2. Respecte vers l'entorn natural, tot procurant que cada actuació afecti el mínim possible els elements originals i del medi.
3. Minimització de les intervencions afegides.
4. Modernitat versus l'antic. En canvi, pel que fa als elements aportats, panells informatius, i altres elements d'accés com és la pròpia passera, s'està procedint de forma que dins la modernitat s'aconsegueixi una certa linealitat dels factors determinants.

El paratge que s'està museïtzant queda delimitat pel traçat de dos vials: el que accedeix a l'ermita de Sant Miquel i el camí obert més darrerament, arran de la construcció d'una nova conducció de rec que també porta les aigües de l'Ebre a la localitat de la Torre de l'Espanyol. En els anys cinquanta s'havia construït un altre canalització amb aquesta mateixa finalitat, que travessa tot l'establiment en el seu costat nord, que suposà la destrucció de diversos vestigis arqueològics, la qual continua en ús, tot i que ara és molt restringit.

En el traçat del sistema de tancament s'han respectat els límits determinats pels dos vials abans esmentats i s'han deixat diversos espais oberts aprofitant els sectors on l'abruptesa de les roques naturals ja impedeix per si sola l'entrada de visitants. Aquest tractament no solament minimitza el impacte produït per la instal·lació de la tanca, sinó també suposa una reducció de despeses. En la selecció dels materials s'ha tingut en compte el impacte visual, és a dir, l'harmonia amb l'entorn paisatgístic, a part dels propis vestigis, les característiques del material, resistència i durabilitat, transport i facilitat de muntatge, versatilitat, així com els costos de manteniment.

Després d'aquesta breu exposició sobre aquest establiment, podem afirmar que, en conjunt, un dels temes més específics i rellevants que hi trobem documentats és el de la poliorcètica i el comerç fluvial. Per aquest motiu, en la trama explicativa del jaciment s'incorporen tots els elements més característics que el defineixen d'acord amb el projecte redactat per l'arquitecte, Carlos Brull Casadó, de l'equip des de l'any 1982, finançat a càrrec de l'1% cultural.

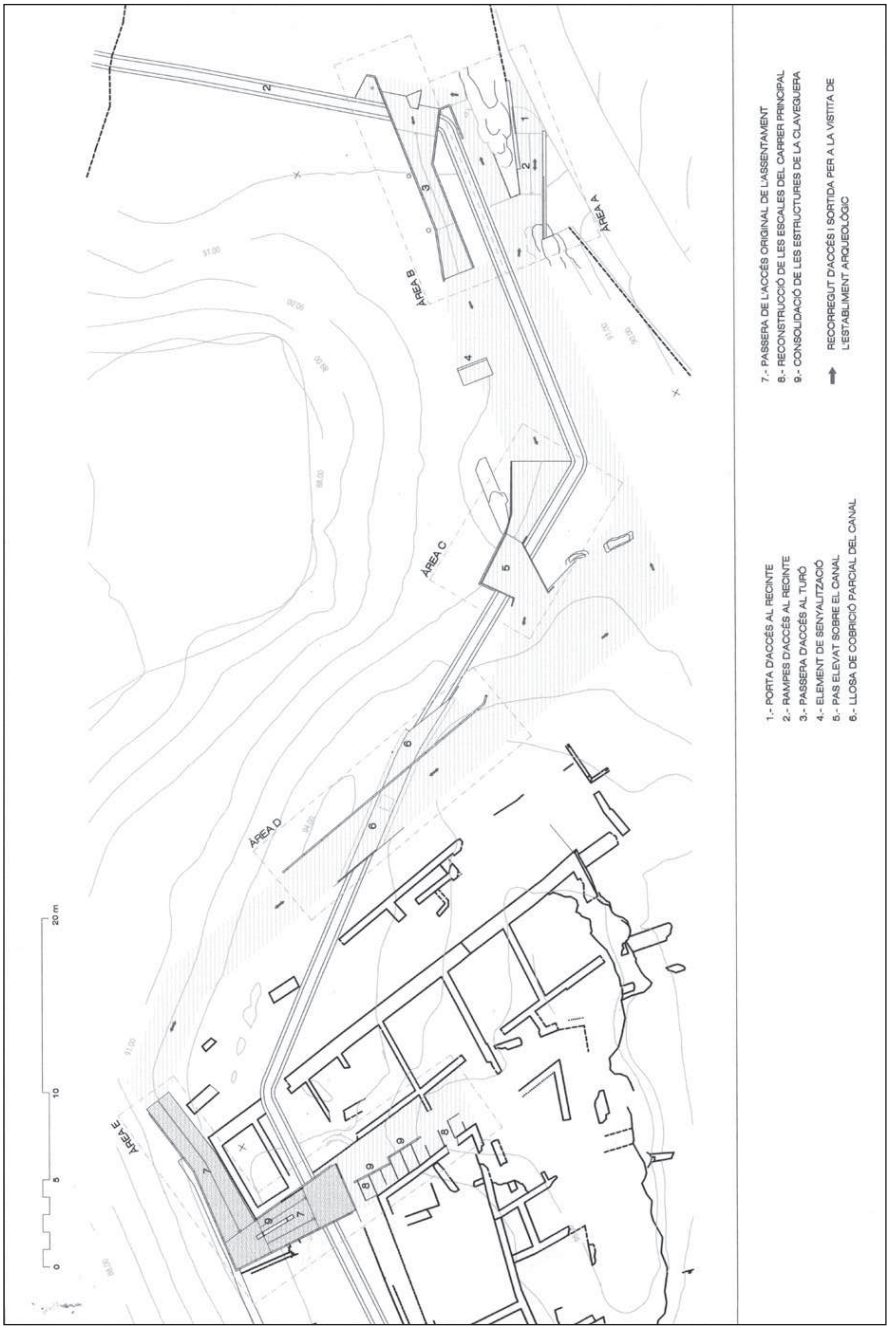

Figura 15. Sant Miquel de Vinebre: vista general de l'establiment

L'actuació que es va plantejar en aquesta primera fase s'ha centrat en la creació d'itineraris adients que permeten la seva visita a tot tipus de públic. A part dels criteris de comoditat i de seguretat per als visitants, s'ha procurat que aquests s'ajustin el més possible als recorreguts originals de l'establiment, ja que considerem que aquesta és la millor manera per aconseguir una fàcil comprensió dels diferents elements, així com de la interrelació entre ells i la seva funció. En aquesta línia de raonaments s'ha procedit a l'arranjament d'accessos per a facilitar un itinerari en l'interior del recinte.

El camí que actualment condueix al turó situat en un lloc que antigament era totalment inaccessible i l'existència del canal esmentat que talla les circulacions naturals de l'assentament són les dificultats que el projecte intenta salvar en aquest sentit.

Des del punt de vista constructiu, de manera genèrica es plantegen recorreguts amb un paviment format per una simple base de tot-u compacta. En alguns llocs però cal substituir aquesta, per tal de salvar l'obstacle del canal, per elements amb capacitat estructural com són lloses o paviment de formigó acolorit o una passera amb paviment de fusta.

En el disseny d'aquests diferents elements s'ha emprat un llenguatge unitari en que destaca la utilització de la xapa d'acer "corten" i elements aïllats de formigó. D'altra banda les baranes i altres elements de protecció necessaris per garantir la seguretat dels visitants s'han projectat amb elements molt senzills buscant la seva neutralitat respecte a les restes arqueològiques.

A efectes d'una bona organització de l'obra l'actuació s'ha estructurat en les diferents àrees següents:

– Àrea A - Ingrés al recinte visitable.

El ingrés al recinte tancat del jaciment es singularitza i adequa mitjançant la construcció d'una rampa d'accés disposada entre dos murs d'alçades diferents. La porta que tanca el recinte s'encaixa, en la seva posició oberta, en un dels murs. Al final de la rampa es crea un replà que funciona com un petit mirador enfocat cap al congost del pas de l'Ase.

Una segona rampa fa girar el recorregut de manera que, en lloc de conduir directament a les restes arqueològiques et porta a una petita esplanada situada encara fora del turó. Aquesta esplanada permetrà la futura ubicació de les instal·lacions de recepció i d'un petit centre d'interpretació de l'establiment arqueològic.

– Àrea B – Accés al turó.

Des de l'esplanada esmentada, des d'on es realitzava originalment l'accés al turó, es projecta un pas, en forma de rampa, per sobre del canal que mena a aquella estreta franja que connecta amb el turó. En aquest punt, des d'on es té una percepció adient d'aquesta relació així com de l'existència del fossat natural, s'instal·la un element de senyalització que explica els trets més genèrics de l'assentament arqueològic.

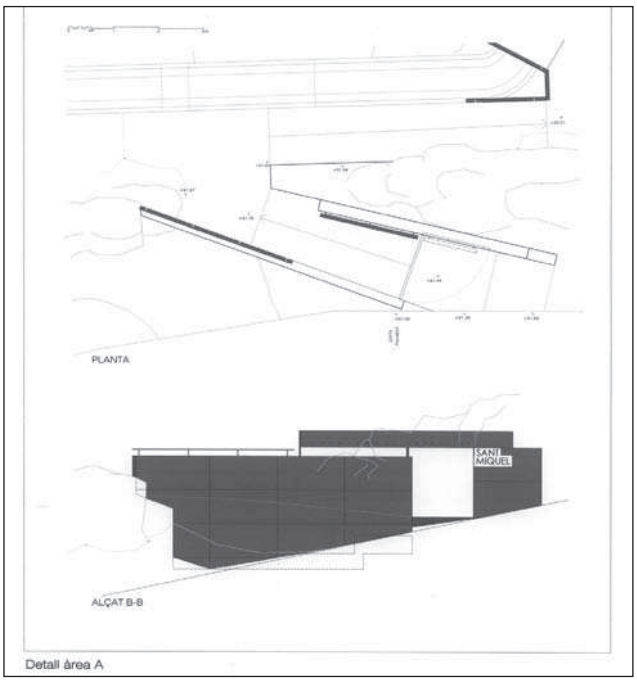

Figura 16. Vista dels treballs d'adequació del jaciment de Sant Miquel. Àrea de l'entrada

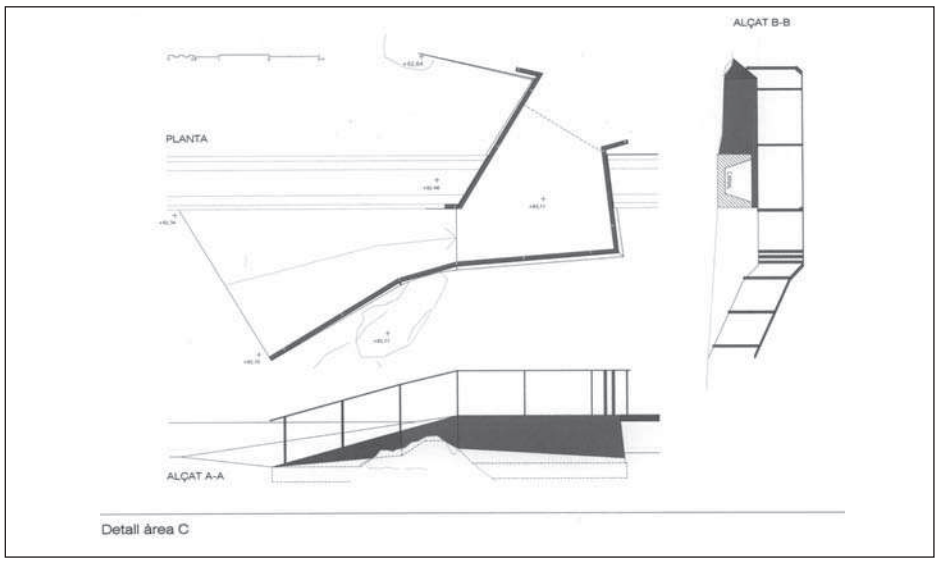

Figura 17. Treball d'adequació de l'establiment de Sant Miquel

– Àrea C – Pas sobre el canal.

Per tal d'arribar definitivament a l'àrea arqueològica cal creuar novament el canal mitjançant un altre pas. L'element que resol això és una rampa amb un traçat orgànic adaptat a les característiques del terreny i al desnivell a salvar. En el seu recorregut, en forma de L, un replà torna a fer les funcions de mirador, en aquest cas per a contemplar el fossat i la plana als peu del turó on està situada la població de Vinebre.

– Àrea D – Cobriment parcial del canal.

El recorregut continua després, paral·lelament a les dues muralles, en direcció a l'accés de l'establiment arqueològic situat a l'altre extrem d'aquelles. El cobriment parcial d'una part del canal, a banda de possibilitar aquest recorregut, permet minimitzar el impacte que aquest suposa.

Figura 18. Treball d'adequació de l'establiment de Sant Miquel

– Àrea E – Accés a l'establiment arqueològic.

Per tal d'accedir a la trama urbana que organitza interiorment l'establiment arqueològic es crea una passera de fusta que permet salvar novament el canal i respectar les restes d'una claveguera descoberta que recorre tot el carrer paral·lel a la muralla, així

con el propi accés. El traçat d'aquesta passera lleugera en forma de doble colze s'ajusta exactament al que originalment tenia d'accés de l'assentament iberoromà. La passera, també en aquest cas, acaba convertint-se en un excel·lent balcó sobre la plana dels peus del turó i el propi riu Ebre.

Figura 19. Treball d'adequació de l'establiment de Sant Miquel

Un cop superat amb la passera el canal, el recorregut a través del carrer principal, amb una forta pendent, s'adequa amb la construcció d'un esglaonat que reprodueix el que existia antigament i que els treballs arqueològics han permès documentar.

En tota aquesta àrea es neteja i consolida la claveguera i es cobreix una potent rassa, corresponent a una trinxera de la guerra civil, que actualment talla totalment el pas per l'esmentat carrer.

V. CONSIDERACIONS FINALS

Per concloure presentem una aproximació a l'antic poblament d'aquest sector de l'Ebre, tenint en compte l'aportació de les noves intervencions.

Sostenim, un cop més, que les condicions d'aquest territori van propiciar la instal·lació dels diferents grups humans des d'una etapa molt remota. Pel que fa concretament en el Pas de l'Ase, tenim registrats nombrosos jaciments, on s'han localitzat

materials des del paleolític fins a l'època actual. D'una banda, el conjunt d'estacions amb restes de la talla del sílex amb algunes perduracions de les tècniques paleolítiques a la terrassa (Qtx), ens apunta vers aquesta cronologia. Tanmateix, és a partir del bronze mitjà, quan trobem vestigis dins d'un context estratigràfic més precís. A partir d'aquest moment s'observa una superposició de materials que de vegades continuen fins a l'època ibèrica (Sebiques) i en altres fins a la tardo-republicana (La Fontjoana). D'altra banda, les noves descobertes ens permeten aprofundir en alguns aspectes relacionats amb el comerç fluvial. Els trets geomorfològics propiciaren la ubicació d'un port natural en la petita badia pràcticament al peu del turó de Sant Miquel, protegit per una sèrie de crestes de roca natural gairebé amb una verticalitat de 80 graus o que haurien actuat com a un petit malecó. L'acció del corrent fluvial hauria anat modelant la cota dels nivells del riu, que no sembla que hagués estat massa diferent que l'actual, doncs, la presència d'altres jaciments arqueològics al llarg de la llera del riu permet delimitar, d'una manera aproximada, el traçat de la façana fluvial amb la situació de l'ancoratge o les àrees portuàries que es puguin identificar. Així, doncs, aquest petit establiment del Racó de Sant Miquel o Racó de l'Aixerí s'hi han trobat enregistrades una important informació relacionada amb el desenvolupament de les activitats d'intercanvi, ben comprovades durant els treballs d'excavació que han permès recuperar un conjunt de materials, entre els quals es troben diversos fragments de ceràmica grega (àtiques), que ens documenten un comerç a través de l'àrea emporitana, de productes de luxe relacionat amb el consum del vi, sobretot durant els s. IV a C. En el paratge de les Sebiques, gairebé coincidint amb el conegut com La Fontjoana, s'han pogut documentar una sèrie de restes corresponents a un recinte de grans dimensions, aproximadament de 32 m de llargària per almenys 10 m de costat, ja que en desconeixem la part que es devia trobar sota el traçat de l'antiga a carretera. El material recuperat al seu interior consisteix principalment en àmfores i grans contenidors que ens permeten suposar que aquest gran espai hauria estat utilitzat com a magatzem en època iberoromana.

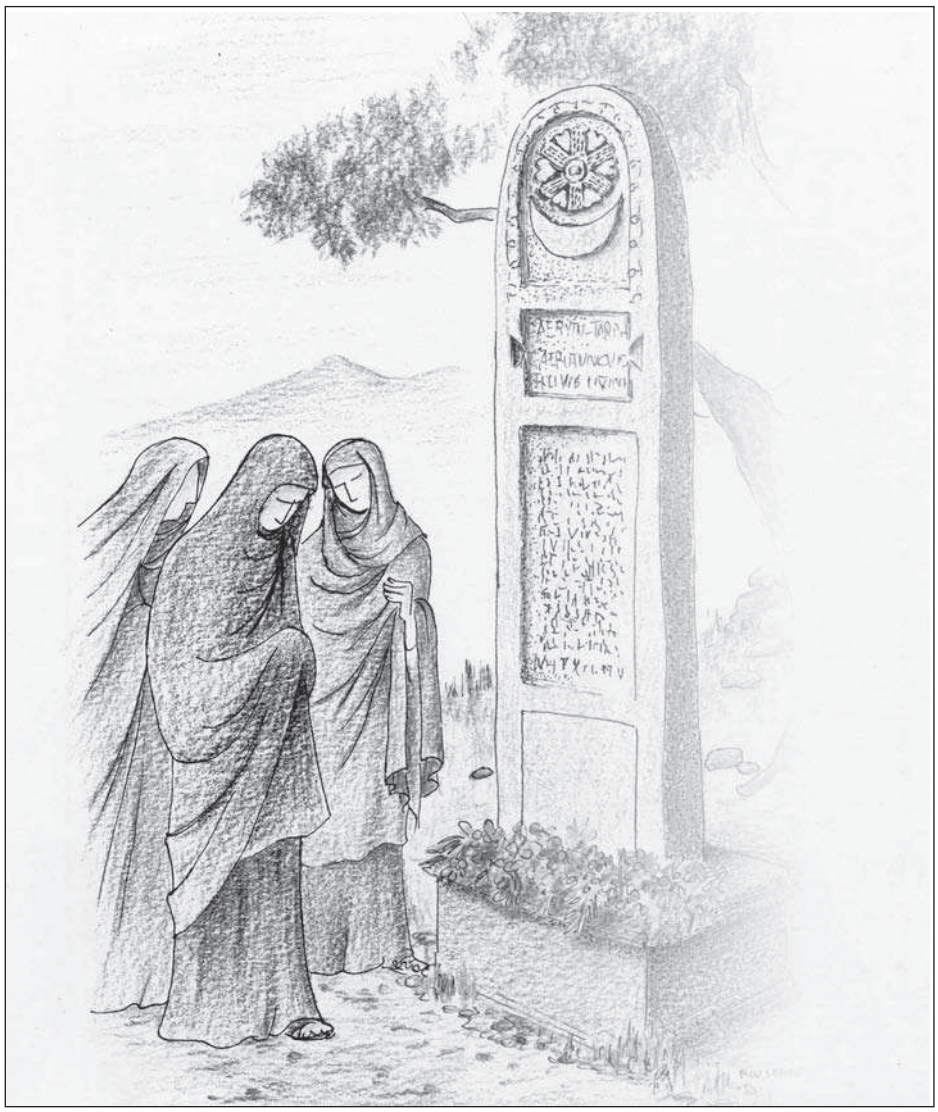

Figura 20. Recreació d'una escena amb l'estela funerària de Vinebre.
Dibuix: Julià Riu Serra

VI. BIBLIOGRAFIA

ADELL, S. (2003). Informe preliminar dels treballs d'intervenció arqueològica als jaciments afectats pel "Projecte de condicionament i modificació de la C-12 entre Garcia i Ascó (Ribera d'Ebre). Còdex. Arqueologia i Patrimoni. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. (inèdit).

ALMAGRO, M., MONEO, T. (2000). Santuarios urbanos en el mundo ibérico. Real Academia de la Historia, Madrid.

ARTIGUES CONESA, P. L. I I ANTEQUERA DEVESA, F. (2001): Memòria d'impacte sobre el Patrimoni històrico-cultural de la carretera C-230 (TV-7141) Tram: Garcia-Ascó (Ribera d'ebre) (Servei d'Arqueologia de la Generalitat) Inèdita.

AAVV. (2003). Puertos fluviales antiguos: ciudad, desarrollo e infraestructuras. IV Jornadas de Arqueología Subacuática. Valencia.

BIARNES, C. (1973): "Nuevo poblado ibérico. Más descubrimientos arqueológicos". *El Correo Catalán*, Barcelona, 13.06.73; i altres notes diverses en el mateix periòdic i al *Diario Español*.

CAMPO, M. (1978): "Material numismático del poblado de Sant Miquel de Vinebre", *Butll. Arq. Tarrac*. Ep. IV, fasc. 141-144, p. 49-53.

CARRERAS CANDI, F. 1940. *La navegación en el Río Ebro. Notas históricas*, La Hormiga de oro, Barcelona.

CUBELLS, A. (1973): *Història del Molar*. Cambra Oficial de Comerç i de la Indústria de Lleida.

GALINDO, J. I ÁLVAREZ, A. (2004): Informe Tècnic sobre l'anàlisi dels materials lapidis i contextualització geològica de jaciments arqueològics de la Ribera d'Ebre. (Inèdit).

GENERA, M. (1978): "El poblado Ibérico de Sant Miquel de Vinebre. Notas preliminares", *Butll. Arq. Tarrac*. Ep. IV, fasc. 141-144, p. 17-42.

GENERA, M. (1978): "Mapa arqueològic de Vinebre", *B. Arq. Tarrac*. 141-144, Tarragona, p. 133-134.

GENERA, M. (1979): *Evolució del poblament prehistòric i protohistòric a les comarques de la Ribera d'Ebre i del Priorat*. Publicat el resum de la Tesi Doctoral. Universitat de Barcelona, 1980.

GENERA, M. (1981): "Anotaciones sobre nuevos hallazgos de yacimientos ibéricos en la comarca de la Ribera d'Ebre", *Actas de la mesa redonda sobre la Baja Época de la Cultura Ibérica*. Madrid, 1979, p. 297-303.

GENERA, M. (1982): "Inventari arqueològic de la Ribera d'Ebre". *Fonaments,* 3, Barcelona, p. 47-134. Lams. IV-XIII.

GENERA, M. (1982 B): "Els Mallols, Vinebre". *Exc. Arq Cat*. 1. Dep. Cultura Generalitat. Barcelona, p. 137.

GENERA, M. (1982): "Sant Miquel, Vinebre". *Exc. Arq. Cat*. 1. Dep. Cultura Generalitat. Barcelona, p. 222-223.

GENERA, M. (1987): " Notícia preliminar sobre la troballa d'una premsa a Sant Miquel de Vinebre", *I Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat*. Badalona, 1985. Badalona, p. 215-226.

GENERA, M. (1988): "Arts plàstiques d'època ibèrica a Catalunya: Les terracotes", *7è. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. 1986. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà, p. 215-226.

GENERA, M. (1990): "Les últimes descobertes en el Pas de l'Ase", *8è. Col·loqui de Puigcerdà en Homenatge al Prof. M. Tarradell*, desembre 1988. Puigcerdà, p. 197-201.

GENERA, M. (1990): *L'art funerari a la Tarraconense: l'estela de Vinebre*. Catàleg de l'exposició sobre aquesta estela. Tarragona, juny-juliol 1990.

GENERA, M. (1991): "Elements defensius a l'àrea Ilercavona: un exemple", *Simposi sobre el món ibèric*. Manresa, desembre de 1990, p. 215-218.

GENERA, M. (1991): *L'Ebre final: del paleolític al món romà*. Centre d'Estudis Dertosenses. Tortosa, 1991.

GENERA, M. (1993): "El curso inferior del Ebro: vía de difusión y contactos durante la romanización", *XXI CAN*. Setembre. Teruel, 1991, Zaragoza, 1993, Vol. I, p. 143-154.

GENERA, M. (1993): *Vinebre: els primers establiments del riberal*. Recerques arqueològiques. Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Secció d'Arqueologia i Història 87. Tarragona.

GENERA, M. (1994): "Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d'Ebre): Els darrers vestigis ibèrics a la part final de l'Ebre", *Tribuna d'Arqueologia 1992-1993*. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona. p. 85-94.

GENERA, M. (2001): "Pla d'intervencions adreçades a l'adequació per a la visita pública del conjunt arqueològic de Sant Miquel de Vinebre (la Ribera d'Ebre)", juliol de 2001 (actualització desembre de 2001).

GENERA, M. (en premsa): "L'establiment de Sant Miquel (Vinebre, Ribera d'Ebre)", *Actes de les Jornades d'Arqueologia 1999*. Tortosa.

GENERA, M. (2003). "Museïtzació de jaciments arqueològics a l'Ebre: Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre)". *Actes del II Congrés Internacional de museïtzació de jaciments arqueològics*. 7, 8 i 9 d'Octubre de 2002. Barcelona, Institut de Cultura. Museu d'Història de la Ciutat, p.198-203.

GENERA, M.; PLANA, F. I TRAVERIA, A. (1980): "Algunas consideraciones sobre cerámicas prehistóricas y protohistóricas del Priorato y la Ribera de Ebro", *Jornadas Científicas de la Cerámica y vidrio*. Barcelona, p. 307-314.

GENERA, M.; CAMPO, M. (1980): "Hallazgos monetarios en el yacimiento de la Font de N'Horta, la Torre de l'Espanyol", *II Symposium Numismàtic de Barcelona,* p. 203-209 i làm. 28.

GENERA, M., ROS, E. (1985): "Antiguo poblamiento del "Pas de l'Ase" (Ribera d'Ebre)", *XVII C.A.N.* Logroño, 1983. Zaragoza, 1985, p. 561-571.

GENERA, M.; ROS, E. I RUIZ, P. (1989): "Terracottes ibèriques de Sant Miquel de Vinebre", *B. Arq. Tarrac*. Ep. V, any 1981, núm. 3, p. 101-106.

GENERA, M.; MAYER, M.; PONS, J. I PREVOSTI, M. (1991): "Un vestigi al món romà a la Ribera: l'estela de Vinebre". *Tribuna d'Arqueologia 1989-1990*. Departament Cultura Generalitat, Barcelona, 1991, p. 135-145.

GENERA, M; PREVOSTI, M. (1998): "Restes d'un *Torcular* a la partida de la Fontjoana (Vinebre, Ribera d'Ebre)", *Actes del II Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. El vi a l'Antiguitat. Economia, Producció i Comerç al Mediterrani Occidental.* Monografies Badalonines, 14. Badalona, 1998, p. 294-301.

GENERA, M.; BRULL, C. (en premsa): "El pla d'adequació de Sant Miquel de Vinebre", *Actes de les Jornades d'Arqueologia 1999*. Tortosa.

GENERA, M.; BRULL, C.; PÉREZ, J.M.; CAMPS, P.; GÓMEZ, A.; RAMS, P.; RIART, F.; SANT, L.; LLORENÇ, O. (2002): "L'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d'Ebre): estudi preliminar de l'estructura de defensa del vessant septentrional", *Actes I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre, recerca i interpretació*. Tivissa, 23 i 24 de novembre de 2001, p. 251-267.

GENERA, M.; BRULL, C.; GÓMEZ, A. (2005): "Disseny i planificació del sistema defensiu a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre)", *Tribuna d'Arqueologia 2002-2003*, Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya, p. 95-116.

GENERA, M; BRULL, C.; GÓMEZ, A.; ALBERICH, J. (2005): "Modificació i canvi en el sistema defensiu de l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre). Un efecte de la romanització del territori?", *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. 14-16 de novembre de 2003, p. 629-643.

GENERA, M; PEREA, A.; GÓMEZ, A. (2005): "Troballa d'un objecte singular a l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre): una arracada naviforme", *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. 14-16 de novembre de 2003, p. 889-901.

GUY, M. (1959). Les ports antiques de Narbonne. Rivista di Studi Liguri, XXI, 213-239.

JÁRREGA, R. (1993): Poblamiento y economía en la costa Este de la Tarraconense en época tardorromana (siglos IV-VI). Tesi doctoral microfitxada, Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra-Cerdanyola.

IPAC. (1987). Inventari de Patrimoni Arqueològic de la Generalitat de Catalunya, comarca de la Ribera d'Ebre. Municipi de Vinebre.

IZQUIERDO, P. (1990). Liasions entre navigation maritime et fluviale en Tarraconaise. Les exemples de Les Sorres et Dertosa. Le commerce maritime romain en Meditérranée Occidental (Barcelona, 1988). Louvain-la Neuve, p.189-199.

IZQUIERDO, P. (1993). Un nou centre productor d'àmfores a la vall de l'Ebre: el Mas del Catxorro de Benifallet. Homenatge a Miquel Tarradell. Estudis Universitaris Catalans.

IZQUIERDO, P. (1996). Los condicionantes de la navegación en la antigüedad: una aproximación al caso de la Provincia Hispania Citerior Mediterránea. Coloquio de Historia de las Técnicas: construcción naval y navegación. Santander: 299-306.

MARTÍN BUENO, M. (1998). El papel del puerto en el mundo antigo. III Jornadas de Arqueología Subacuática. Reunión Internacional sobre puertos antiguos y comercio marítimo. Eds. José Pérez Ballester y Guillermo Pascual Berlanga, p. 15-19.

NOGUERA, J. (2000): "Característiques dels poblats ibèrics fortificats en el curs inferior de l'Ebre", *Ilercavònia. Full d'arqueologia,* 1. Flix: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.

NOGUERA, J. (2002): *Ibers a l'Ebre*. Col·lecció Daliner-3. Flix: Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre.

SANMARTÍ, E. (1978): "La cerámica de barniz negro del poblado de Sant Miquel de Vinebre", *But. Arq. Tarrac*. Ep. IV, fasc. 141-144, p. 43-47.

SANZ, M. (1982): "Población ibérica del valle del Ebro (III). Aportación al estudio del Oppidum ibérico de Sant Miquel de Vinebre", *But. Arq. Tarrac*. pp. 11-42.

VILASECA, S. (1936): Las indústries del sílex a Catalunya. Les estacions tallers del Priorat i extensions.

VILASECA, S. (1953): La industria del sílex tarraconense. Madrid.

VILASECA, S. (1973): Reus y su entorno a la Prehistoria, 2 vol., Reus.
SIMANCAS, R.; PÉREZ, J. (1890), Los Puertos del mundo: Recopilación de todos los puertos, bahías, radas y fondaderos tanto marítimos como fluviales. Ed. Peiró.